

Ús de mitjans audiovisuals per a la investigació de la realitat dels alumnes resistents

Josep Jorba Vidal*

Resum

En aquest article s'exposa una experiència investigadora que proposa un apropament entre la sociologia de l'educació i el món audiovisual. Partint de les bases teòriques i metodològiques de les teories de la resistència escolar (aquelles que centren el seu interès en l'alumnat que no reconeix ni accepta les normes i valors escolars) es proposa recollir, a través de tècniques etnogràfiques, el discurs, les experiències i els gustos dels alumnes amb material audiovisual (fotografies, música, vídeo, etc.); també pretén analitzar, editar i estructurar aquesta informació en forma de text i de vídeo, i finalment presentar els resultats dins l'estructura d'un fotolog (una de les eines de comunicació informàtica més esteses entre el jovent, tot i que molt desconegudes entre el professorat de secundària i els investigadors socials).

Paraules clau

fotolog, alfabetització digital, teories de la resistència escolar, etnografia, audiovisual

Recepció de l'original: 14 de novembre de 2008

Acceptació de l'article: 4 de desembre de 2008

Introducció

Aquest article neix arran de la confluència de dues experiències que, en un principi, eren totalment independents entre elles. La primera, la investigació *Oposició a l'escola: Una aproximació sociològica des de les teories de la resistència escolar* (Barbeta i Jorba, 2007), on vam realitzar una anàlisi de les actituds de rebuig i oposició a l'escola per part d'alumnes de diversos orígens de classe; la segona, el treball final de curs de l'assignatura de doctorat *Metodologies d'ús dels mitjans audiovisuals per a investigar la realitat*, l'objectiu del qual, com el seu nom indica, era comprendre el paper que desenvolupen els llenguatges, les tècniques i les tecnologies audiovisuals per al coneixement real, epistemològic i científic de la realitat social. D'aquesta manera, el treball etnogràfic que requereix la investigació en les teories de la resistència escolar, on es pretén donar la veu als mateixos protagonistes de la realitat educativa, oferia un marc molt favorable per tal d'introduir alguns elements audiovisuals tant en la recollida de la informació com en la seva anàlisi i presentació, que finalment, i com justificarem més endavant, va ser en forma de pàgina web, emulant l'estructura visual i mecànica d'un *fotolog*.

Abans, però, de mesclar perspectives i entrar en detall amb la proposta realitzada, resulta necessari introduir, per separat, algunes de les bases teòriques i metodològiques al voltant de les teories de la resistència escolar, de l'ús dels mitjans audiovisuals per a l'estudi de la realitat i del creixement de les noves formes de comunicació entre els joves.

(*) Doctorand de sociologia a la Universitat Autònoma de Barcelona. Autor d'una tesina sobre la cultura i identitat juvenil. Actualment coordina el treball de camp en l'enquesta *Panel de Desigualtats Socials*, projecte impulsat per la Fundació Jaume Bofill. En el terreny de la sociologia ha dut a terme, juntament amb Marc Barbeta Viñas, la investigació *Oposició a l'escola: Una aproximació sociològica des de les teories de la resistència escolar* (2007), finançada per la Fundació Jaume Bofill. En el camp audiovisual ha dirigit el documental musical *Rico Rodriguez - The Legacy* (2006). Adreça electrònica: jepjorba@gmail.com

Teories de la resistència escolar

A partir dels anys 70 comencen a aparèixer un seguit d'investigacions, dins el camp de la sociologia de l'educació, que no tan sols trenquen radicalment amb el paradigma liberal que s'havia fet fort entre els anys 40 i 60 (on es justificava la mecànica meritocràtica de la institució educativa, es venerava l'enfocament funcionalista de Parsons, i es creia en la teoria del capital humà com explicació última entre escola i mercat de treball) sinó que també es volen desmarcar de les teories de la reproducció, ja que, tot i compartir la seva visió de l'escola com a una institució que perpetua les relacions de reproducció social, en rebutgen el seu caràcter estructuralista i reduccionista, ja que no deixa lloc a la consciència i l'acció dels actors que en formen part (Fernández Enguita, 1988; Feito, 1990). D'aquesta manera, proposen entrar dins la *caixa negra* que havia estat fins llavors l'escola i, a través d'una nova perspectiva metodològica amb elements del treball de camp etnogràfic (és a dir, observació participant, entrevistes en profunditat i grups de discussió), posen de relleu que les actituds de rebuig i oposició a l'escola per part de cert tipus d'alumnes (nivell *micro*) poden generar elements que trenquin amb l'hegemonia pràctica i ideològica escolar i es produeixi un possible canvi educatiu (nivell *macro*) (Bonal, 1998, p. 142).

En el clàssic estudi de Willis, *Aprendiendo a trabajar* (1977), s'intenta explicar quins són els mecanismes que operen dins la institució escolar per què joves de classe treballadora acabin renunciant a seguir estudiant i s'incorporin al mercat laboral en forma de treball manual no qualificat. Però aquest abandonament no es produeix tant per la interiorització de la pròpia incapacitat de respondre a les demandes de la institució, sinó com a producte d'una oposició conscient a tot el que l'escola espera d'ells. A través d'un minuciós treball etnogràfic (endinsant-se també en la vida d'aquests estudiants: observant la seva actitud a classe i la seva manera de vestir, acompanyant-los a l'estona de lleure, conversant amb ells, entrevistant a professors i pares, etc.), s'observa com aquesta oposició es du a terme a través d'un conjunt de pràctiques materials i simbòliques compartides entre el grup de *col·legues*, que acaben conformant una producció cultural pròpia (oposició total a la institució escolar, falta de respecte vers els professors, realització d'activitats no permeses, tinença d'un fort sentiment de grup, rebuig de qualsevol tipus d'activitat intel·lectual, etc.). I serà precisament aquesta cultura pròpia la que no concordarà amb els coneixements i actituds valorades per la institució educativa, que no dubtarà ni un moment a etiquetar tals individus com a desviats socials i els senyalarà el camí cap a la fàbrica com a únic futur possible (perpetuant, d'aquesta manera, la reproducció social).

Aquest clàssic estudi de les resistències escolars ha estat fortament criticat per alguns investigadors del món de l'educació. Entre ells, Hargreaves (1982), que acusa les teories de la resistència d'un fort tancament teòric, de ser políticament esbiaixades, o de mancar de rigor conceptual a l'hora de diferenciar les actituds resistents (que aconsegueixen desgastar l'hegemonia educativa) d'aquelles que són meres contestacions individuals (que tan sols perpetuen la reproducció social).

En aquest article, però, no ens interessa aprofundir en aquest debat, sinó que, com molts altres investigadors¹, trobem més interessant partir de les teories de la resistència, ja que ens permet posar l'èmfasi en dos aspectes que creiem de suma importància per investigar i entendre la joventut. D'una banda, la clara posició ontològica respecte el valor simbòlic i pràctic de la producció cultural juvenil (sobretot tenint en compte la recent arribada massiva de joves de diverses procedències culturals, que afegeixen encara més complexitat a les relacions identitàries i de significat entre els joves, i entre aquests i els adults). I, de l'altra, la perspectiva metodològica que proposen els seus teòrics (això és, recollir la informació directament del discurs i les pràctiques dels mateixos protagonistes a través d'un treball etnogràfic i fer-ne una anàlisi que tingui en compte les estructures socials en les que es troben inserides). D'aquesta manera, observar la joventut en la seva complexitat, com un col·lectiu amb grans contradiccions, però que indubtablement posseeix una gran capacitat de producció cultural, ens resulta molt més útil que observar-la com a un subjecte passiu a la mercè de la voluntat del món econòmic i cultural adult i institucional (Willis, 1996).

Ús dels mitjans audiovisuals per a l'estudi de la realitat

La ciència pretén captar i explicar la realitat de les coses, però els criteris per atorgar l'estatus científic a les diverses activitats intel·lectuals han sofert moltes modificacions al llarg de la història. Fins i tot en un mateix moment històric, les diverses branques científiques no s'han posat d'acord a l'hora de reconèixer aquest qualificatiu a les investigacions dels seus col·legues. Molts han estat els filòsofs de la ciència que han treballat aquesta qüestió, entre ells Chalmers, en el seu clàssic *¿Qué es esa cosa llamada ciencia?* (1986).

La història dels mitjans audiovisuals, en canvi, és molt més curta, i el seu ús a l'hora de descriure i explicar la realitat manca de la maduresa i l'experiència que gaudeix la tradició escrita. Tot i així, resultaria molt poc útil obviar que l'expansió dels mitjans i tècniques audiovisuals creen i modifiquen la nostra percepció de la *realitat*. Per tant, aquests mateixos mitjans poden ser tan vàlids com els tradicionals per intentar entendre la *realitat* i explicar-la, sempre i quan aquests incorporin les reflexions i dinàmiques investigadores que tot procés científic ha de seguir, partint d'un coneixement epistemològic, teòric i metodològic contrastat, combinant la pràctica amb la teoria i contrastant l'experiència actual amb la reactualització dels anteriors processos teoricopràctics (Lorite, 2006).

(1) Aggleton i Whitty (1985) també parteixen de les teories de la resistència, però posen l'èmfasi en alumnes de classe mitjana amb mals resultats escolars. McRobbie (1978), en canvi, se centra en la doble pressió a la que es veuen sotmeses les alumnes de classe treballadora (desigualtat de classe social i de gènere). MacLeod (1995), per la seva banda, s'interessa per la qüestió de les minories ètniques a través del seguiment a les trajectòries escolars d'un grup de joves negres d'una ciutat nord-americana.

Noves formes de comunicació entre la joventut

L'evolució de les tan anomenades Tecnologies de la Informació i la Comunicació (TIC) ha representat, per part de la població mundial², un gran canvi a l'hora d'entendre i desenvolupar-se en els seus diversos espais socials: laboral, informatiu, relacional, polític, educatiu, etc. Aquest sector de la població difícilment es podria veure privat de les suposades *facilitats* i *felicitats* que obtenen dels seus telèfons mòbils, ordinadors multimèdia, lectors de vídeo digital, sistemes portàtils de localització geogràfica, connexions inal·làmbriques a Internet, agendes digitals, etc.

Però el sector que més s'ha apropiat d'aquest creixement tecnològic és el juvenil. La seva socialització primària ha estat envoltada de tots aquests mecanismes i perifèrics, que han influenciat la seva manera de percebre la realitat, han emmotllat els seus gustos i preferències, i han interioritzat altres modes d'interactuar amb els seus grups d'iguals.

En aquest cas, ens centrarem en Internet i les comunitats virtuals que han creat els milions d'usuaris que hi participen. Aquestes comunitats poden estar agrupades per interessos polítics, afinitats ideològiques, camps acadèmics, grups d'amistat, relacions laborals, gustos musicals, aficions esportives, etc. L'aparició de noves eines, més senzilles i intuïtives, per tal de crear pàgines web i facilitar l'enllaç i la comunicació entre usuaris ha afavorit l'entrada massiva de nous participants en el món del ciberespai. I un dels dispositius interactius que més interès ha tingut entre el jovent ha estat el fenomen del *fotolog*, paraula composta per dos conceptes, *weblog* (literalment *bitàcola en xarxa*, que vindria a ser un diari personal en què l'usuari pot exposar públicament, i de manera textual, totes aquelles informacions, reflexions i escrits que cregui convenient compartir) i fotografia (mitjà de registrament gràfic que s'ha estès de manera exponencial arran de l'aparició i abaratiment de les càmeres fotogràfiques digitals).

D'aquesta manera, el conjunt d'imatges exposades per cada usuari, juntament amb el text que hi acompanya, crea un mural públic dins l'àgora del ciberespai, que reflecteix tant la seva individualitat com la visió del món que l'envolta. Aquesta llibertat en la producció i l'emissió de significat suposa, d'una banda, la difuminació entre l'espai privat i públic de l'individu, i, de l'altra, una ruptura total amb la dinàmica unidireccional de la informació (de dalt cap a baix) que ha caracteritzat els mitjans *tradicionals* (sobretot en la televisió, i, en menor mesura, la premsa i la ràdio) (Garcia Rafaelli Rigoni, 2006). La mescla d'aquests dos processos fa que aquestes noves eines configurin una nova manera d'acostar-se, conèixer i produir *realitats*. Així, tot i que la manca de perspectiva de la que es disposa no permeti, encara, realitzar-ne una avaluació completa i profunda, cal tenir en compte tots aquests processos i canvis per tal de comprendre la *realitat* dels joves del segle XXI, més encara quan la procedència geogràfica i cultural de molts d'ells és tan diversa, i quan l'ús de tots aquests mitjans audiovisuals els permet estar en contacte tant amb la cultura familiar (socialització primària) com amb la del territori que els acull (socialització secundària).

(2) No podem caure en la ingenuïtat, però, de pensar en aquesta evolució com un fenomen generalitzat, ja que resulta evident l'abismal *bretxa digital* que s'està creant, ja no tan sols entre els països rics i pobres, sinó també entre els diversos sectors d'una mateixa societat.

L'experiència investigadora

Un cop exposades per separat les diverses peces que conformen el puzzle de l'experiència investigadora proposada, podem ja entrar de ple en la seva presentació. L'objectiu principal és el d'observar, analitzar, donar sentit i mostrar de manera audiovisual l'actitud d'una alumna de 4t d'ESO que rebutja part dels valors i pràctiques escolars.

Contextualitzem. Part del treball de camp que vam realitzar per a la investigació *Oposició a l'escola: Una aproximació sociològica des de les teories de la resistència escolar* (Barbeta i Jorba, 2007)³, es duia a terme en un institut de secundària situat en una població del Vallès Oriental⁴, en la qual hi ha una molt baixa renda familiar (un 22% menys que la mitjana a tot Catalunya, el 2002) i una alta taxa d'immigració (un 20%, el 2006)⁵. I va ser en aquest centre on, a més de recollir la informació necessària per a la nostra investigació (bàsicament textual), vaig cercar d'introduir certs elements audiovisuals, que no estaven recollits en el projecte d'investigació inicial, però que podien resultar interessants per aprofundir en el meu coneixement de les *metodologies d'ús dels mitjans audiovisuals per a investigar la realitat*.

La metodologia a seguir en el treball de camp per recollir la informació es pot resumir en els següents passos. Després de contactar telefònicament amb l'equip directiu del centre escolar i explicar el projecte d'investigació, es concertà una visita personal, en la qual s'entrevistaren quatre professors de 4t d'ESO i se'ls lliurà un qüestionari⁶ que els alumnes havien d'emplenar. Un cop recollit el qüestionari, a través de les respostes escrites i de les opinions dels professors, se seleccionaren els alumnes que semblaven mostrar actituds de rebuig més clares cap als valors i normes escolars. Posteriorment, es va entrevistar sis alumnes, en les quals es mirava de copsar tant les posicions estructurals com les disposicions individuals que conformen i actuen en els tres espais de socialització en què tot adolescent intervé: l'espai familiar, l'espai d'oci i l'espai escolar. A alguns d'aquests alumnes se'ls va demanar una col·laboració afegida, que consistia a fotografiar diversos moments que trobesin d'especial significació, tant en el seu espai de lleure com familiar⁷, i que en una darrera trobada ens comentessin el què i el per què de les imatges captades⁸, i quina

-
- (3) Com hem apuntat en la introducció, l'objectiu d'aquesta investigació era observar la diversitat de mostres de rebuig cap als valors i normes escolars en tres centres que es diferenciessin totalment en l'origen social del seu alumnat. D'aquesta manera es va visitar un centre amb alta proporció d'alumnes provinents de famílies de classe treballadora i de procedències geogràfiques i culturals molt variades; un altre amb una destacable heterogeneïtat pel que fa a l'origen de classe (tot i que amb un important grup de classes mitjanes), i un tercer centre amb un alumnat d'origen socioeconòmic molt elevat (directius i propietaris de grans empreses, professionals liberals, etc.).
 - (4) Tot i que és important tenir en compte el context geogràfic i social en el qual es produeix la investigació, aquest no és exclusiu, ja que la mateixa experiència podria ser duta a terme en altres contextos.
 - (5) Totes dues dades extretes de l'Institut d'Estadística de Catalunya (www.idescat.net).
 - (6) L'objectiu del qüestionari era doble: d'una banda, es volia tenir una radiografia general de l'origen social de l'alumnat, les seves preferències en gustos i oci, i la seva actitud i valoració sobre la vida i el treball escolar, etc.; de l'altra, també ens donava informació molt important a l'hora d'escollir els alumnes per entrevistar en profunditat.
 - (7) Tot i que l'espai escolar també resulta de total interès, la impossibilitat de realitzar fotografies dins del centre educatiu ens privava d'aquesta possibilitat.
 - (8) Aquest exercici és inspirat en el treball de Berger i Mohr (1997), tot i que en el meu cas les fotografies no són realitzades per l'investigador, sinó per l'agent investigat. Aquesta decisió té unes conseqüències que cal tenir en compte: hi ha l'inconvenient que l'investigador no pot controlar el procés de realització de la fotografia (moment, persones, enquadrament, color, lluminositat, etc.), però en canvi resulta molt

cançó atorgarien a cada grup de fotografies⁹. Finalment va ser una alumna qui es va oferir a participar en aquesta darrera col·laboració¹⁰.

La següent fase consistia en el tractament de les dades obtingudes. El discurs enregistrat de manera sonora va ser transcrit íntegrament i, amb la finalitat d'objectivar al màxim tota la informació recollida, codificat a partir de la construcció d'una matriu que recollia variables i categories que feien referència al grau d'identificació amb l'escola, les distàncies i proximitats entre els tres espais d'experiència, les seves pràctiques i discursos (fent especial menció al rebuig i l'oposició a l'escola, però també als altres àmbits socials, obtenint informació al voltant de les expectatives de futur i els imaginaris socials dels alumnes), etc.

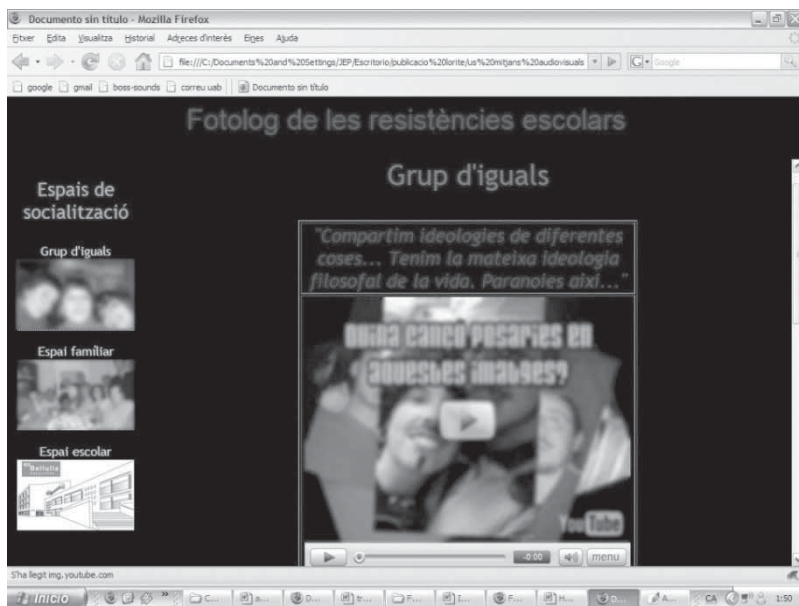
El material audiovisual, però, necessitava un altre tractament i, sobretot, una altra presentació. Pels motius que hem vist en l'apartat anterior i que acabarem de justificar en el següent, l'estructura d'un *fotolog* resultava una opció altament informativa, amb un contingut innovador i amb una doble utilitat: informativa perquè permet reproduir textualment, visual i auditiva el resultat de l'acurada anàlisi del discurs en forma de selecció d'aquells elements més rellevants; un contingut innovador, precisament per la interessant (tot i que arriscada) introducció d'elements audiovisuals a una recerca de naturalesa sociològica. I amb una doble utilitat perquè no tan sols acostava el discurs de l'adolescent a l'investigador en educació o al professorat de secundària sinó que, a més, ho fa en un mitjà molt proper i utilitzat pels joves, però quasi bé desconegut per al món adult. Treballarem aquesta darrera idea en el següent apartat.

Així, el *fotolog* creat està dividit en dos grans apartats: una columna fixa a l'esquerra amb tres icones degudament senyalitzades que permeten escollir quin dels tres espais de socialització es vol observar; i un requadre central en el que varia el seu contingut segons la icona escollida, i que mostra els textos seleccionats i els vídeos confeccionats per a cada espai de socialització. Així, si cliquem la icona *Grup d'iguals*, en el requadre central apareixen dos vídeos. En el primer, l'alumna ens parla de les seves relacions d'amistat amb companys de l'institut, i en el segon, amb les amistats de fora del centre educatiu. Així, mentre escoltem el discurs de l'alumna, van apareixent les fotografies realitzades per ella mateixa com si fossin fotografies reals que cauen, una sobre l'altra, damunt d'una taula. Cada grup de fotografies és acompanyada d'una cançó, escollida prèviament per la mateixa alumna. I l'estructura és la mateixa per a les altres dues icones, espai familiar i espai escolar. El discurs i les reflexions que l'alumna ens ha proporcionat és mesclat amb les imatges i les cançons que conformen la seva experiència i *realitat*, creant una espècie de mapa audiovisual personal i social, el qual no és lineal, sinó que permet començar pel punt que es vulgui o repetir els vídeos les vegades desitjades.

interessant veure de quina manera l'adolescent utilitza la seva càmera de fotografiar per immortalitzar moments en què seria impossible que l'investigador hi fos present (dinars familiars, moments amb la parella, etc.).

- (9) Cal tenir en compte que la música és un dels pilars sobre el que es fonamenta la identitat juvenil, conformant geografies juvenils que arriben a delimitar el tipus de gent amb qui relacionar-se o els espais on moure's (Martínez, 2008).
- (10) Demanar una col·laboració que requereixi certa implicació personal resulta complicat en segons quins alumnes, ja que la violència simbòlica que, inevitablement, sorgeix entre investigador i alumne redueix les possibilitats d'obtenir-ne informació més íntima.

Figura 1. Mostra d'una imatge del fotolog creat

Pel que fa al contingut, tot i la impossibilitat de poder reproduir textualment tot allò audiovisual, i amb el risc de simplificar en excés el seu discurs, a continuació farem una pinzellada de les idees principals.

En l'espai de temps d'oci i grup d'iguals la jove posa l'èmfasi en la voluntat de poder escollir les amistats (gent amb qui compartir reflexions i aficions) i els llocs on moure's (espais okupats, bars alternatius, etc.), i que aquestes no vinguin imposades per la institució educativa o l'arbitrarietat parental. Assegura no tenir cap problema amb alumnes d'altres orígens culturals, però tampoc n'explicita cap relació en especial. Les cançons escollides són d'ska (Skatalites), rock (Extremoduro), i rumba (La Troba Kung Fu).

L: [amb les amigues] compartim ideologies de *diferents* coses... Tenim la mateixa ideologia filosofal de la vida. Paranoies així...

L: M'he trobat amb més problemes dins l'institut que no pas fora, perquè a fora vaig a on jo vull, no on em fan anar

J: I la gent d'altres països, d'altres cultures, també n'hi ha?

L: Hi ha gent... hi ha una que és de l'Uruguay, una altra que els seus pares són d'Àfrica però ella és catalana. I no sé qui més... però no hi ha hagut mai cap problema.

En l'espai familiar mostra poca interiorització dels mecanismes de control parentals, tot i que té una forta identificació expressiva amb la família. Una relació ambivalent ja que, tot i existir una relació afectiva consistent, el no compliment de les expectatives familiars que pesaven sobre ella ha causat èpoques de distanciament molt fortes. La cançó escollida és de rock (Marea).

L: Ma mare esperava de mi que jo fos una nena, que sempre anés amb faldilla, que fos coqueta, no sé què, i a mi no m'agraden aquestes coses, i ma mare sempre està constantment sobre meu, que no sé què, que t'has de mirar més per com ets, que no sé què... i el meu pare m'entén més perquè, diguèssim que els meus hobbies doncs, no és algo normal, no, d'arribar a casa, jugar a la play o, no, o sigui a mi m'agrada, siestic a casa, em poso a llegir o sinó me'n vaig a prendre algo amb algun amic o qui sigui o me'n vaig a una casa okupa o jo què sé... ma mare per exemple és escoltar "casa okupa" i "això es ilegal!" i no sé què, se me'n fot.

L: Això va ser el dia del meu sant. Jo sóc atea total, però em va fer molta il·lusió que la família se'n recordés i féssim aquella petita festa.

En l'espai escolar també es produeix aquesta ambivalència, ja que es valora tant l'institut on estudia com la institució educativa en general, però tot i així en critica l'excessiva jerarquització dels rols, aquelles normes de comportament que troba injustes o la forma en què es basa la clàssica transmissió educativa.

L: El què menys m'agrada de l'institut? Els esglaons que hi ha, no? No tens veu, no tens vot, has de callar i prou.

L: Ja que hem de passar més hores a l'institut que a casa, intentaria que fos més nostre, que hi hagi un tros de cadascú.

L: Volia fer ciències polítiques, però que va, ni de conya... Perquè estudiar no m'agrada, i no hi ha més.

El seu ús

Les alfabetitzacions digitals se'ns mostren com un dels grans problemes educatius actuals: en un món cada vegada més digitalitzat, la idea mateixa de ser competent en les noves pràctiques lletrades està sotmesa a la tensió entre els nous mitjans i les seves noves maneres de significar i comunicar i, d'altra banda, a unes pràctiques educatives moltes vegades encara pensades per a una societat que ja s'ha transformat profundament. (Rodríguez Illera, 2005, p. 24)

Aquest paràgraf, que pertany a l'article que obre el número 29 de la revista *Temps d'Educació*, amb el monogràfic «L'educació davant la societat digital», resumeix en gran mesura la importància d'establir forts contactes entre tres mons que corren el perill de caure en el desconeixement mutu: el juvenil, l'educatiu i el de les noves tecnologies¹¹.

Cada cop són més els reptes que els diversos actors del món educatiu han d'afrontar en la seva activitat. L'arribada d'alumnat provinent de diverses parts del món, juntament amb l'augment de la diversitat de formes comunicatives i d'oci entre el jovent, fa que es produeixi un fort mur de desconeixement entre el món adult i l'adolescent. Es desconeix el llenguatge que utilitzen els joves entre ells i quin ús fan de les diverses eines comunicatives de què disposen (en persona, pel mòbil, per Internet, etc.); quin és el valor que atorguen i quin sentit tenen per a ells les diverses activitats que realitzen (culturals, esportives, educatives, d'oci, etc.); amb qui i amb què s'identifiquen i quines són les coses i les actituds que els disgusten; quines són les condicions materials en què viuen i les seves expectatives de cara al futur, etc.

El món dels adolescents (i més el d'aquells que no estan d'acord amb les normes i els valors escolars) acostuma a ser pres de manera superficial, tant per part dels pares com dels mitjans de comunicació o del professorat, alimentant vells i nous prejudicis que poc aporten a una possible millora de les relacions entre el món juvenil i l'adult.

(11) No es pot obviar l'evident bretxa digital existent i que, a part de treballar per acostar el món juvenil i l'acadèmic, també cal prendre mesures per a l'autèntica democratització dels serveis bàsics (sanitat, educació, treball, habitatge, etc.) i dels mitjans tecnològics a tota la població.

D'aquesta manera, la creació d'una eina audiovisual (en aquest cas un *fotolog*, tot i que podria ser qualsevol altra) que exposa un discurs, una informació, unes reflexions extretes directament de l'objecte d'estudi i que han estat analitzades sota criteris sociològics, resulta molt útil per aquells que es volen acostar, de manera conscient, oberta i *objectiva*, al discurs i a la *realitat* d'un grup socialment molt divers, massa acostumat a ser simplificat, menysvalorat i prejutjat.

Reptes teòrics i metodològics a superar

L'experiència investigadora proposada té algunes virtuts i moltes mancances, i m'agradaria, en aquest darrer apartat, explicitar aquelles que em semblen d'obligat comentari.

El fet de tractar amb material audiovisual implica haver de renunciar a l'anonimat de l'alumne entrevistat. Si bé en un entorn textual l'anonimat es garanteix amb un simple pseudònim del nom de l'alumne, de la ciutat i/o del centre educatiu visitat, en el cas audiovisual aquest exercici resulta molt complicat. Aquest fet obliga a demanar un permís explícit perquè els resultats siguin observats per terceres persones. Aquest fet, que a priori pot resultar un inconvenient, pot ser resolt de manera positiva si es planteja l'exercici com una activitat pedagògica d'explícita reciprocitat, en la qual tots els subjectes (professors, investigadors, alumnes) siguin actors en un mateix nivell que cerquen establir lligams de comunicació entre ells.

Una altra mancança és que, al ser una investigació inusual i eclèctica, en la que no es disposa d'altres referents sobre els quals poder comparar, i en la que no es poden mostrar els seus resultats a través d'una publicació textual, el resultat final és de complicada valoració i avaluació.

D'altra banda, l'experiència exposada fa referència a un sola persona, amb unes característiques socials i individuals molt concretes i que no poden ser extrapolades a altres contextos. És per això que aquesta investigació tindria més sentit si es duqués a terme a un major nombre de joves i de diversos orígens culturals i de classe.

Així, tot i que no va ser possible repetir l'experiència del *fotolog* en altres alumnes, sí que es van dur a terme moltes altres entrevistes individuals, l'anàlisi de discurs dels quals explicita les complexes relacions entre els alumnes, i si s'hi afegeix el factor identitari o cultural, la complexitat encara es fa més evident. Així ho explica el discurs d'un alumne llatinoamericà del mateix centre.

S: [siempre se meten] con los latinos. Hay *pitos*, empiezan a insultar a los latinos....que nosotros no les decimos nada a ellos y ellos nos dicen cosas a nosotros. Porque están en su país se creen que son dueños de su país, yo qué sé.

M: ¿Quién os insulta?

S: Los de la clase. No sé si te has *enterao* tu de un *pito* que hubo.

M: ¿Y con tus amigos, bien? ¿Quiénes son tus amigos?

S: La gente que nos juntamos ahí en la hora del patio. Todos son bolivianos o... Son latinos, ¡mejor dicho latinos! No son todos bolivianos porque hay de Ecuador, Perú, Argentina.

Aquest discurs, però, no hauria de servir per alimentar encara més els vells prejudicis (que només aconsegueixen fer més densa la boira de la incomprensió), sinó que

s'ha d'entendre com un repte per a tots aquells investigadors socials que pretenen explicar les relacions socials d'un món en procés de canvi i evolució.

I finalment, cal reconèixer que en aquest article no s'ha detallat en profunditat el contingut del *fotolog* creat, ni tampoc se n'han extret conclusions definitives ni s'han validat hipòtesis prèviament explicitades. De fet, tampoc n'era l'objectiu¹². En aquest article simplement es proposa obrir noves vies, mètodes i reflexions a la concepció clàssica d'investigació científica que puguin resultar útils a l'hora d'analitzar, connectar i comprendre les múltiples *realitats* existents en el nostre territori.

(12) Tot i que sí disposem d'algunes conclusions treballades en el marc de la investigació general (Barbeta i Jorba, 2007) extretes a partir de la categorització i anàlisi del discurs de tots els alumnes i professors entrevistats.

Referències

- Aggleton, P.J.; Whitty, G. (1985) «Rebels without a cause? Socialization and Subcultural style among the children of the new middle classes». *Sociology of Education*, 58 [citat a Feito, R. (1997), «Odio la escuela. Una revisión de trabajos etnográficos en sociología de la educación». *Política y Sociedad*, 24, p. 33-44].
- Barbeta, M.; Jorba, J. (2007) *Oposició a l'escola: Una aproximació sociològica des de les teories de la resistència escolar*. Barcelona, Fundació Jaume Bofill (investigació inèdita).
- Berger, J.; Mohr, J. (1997) *Otra manera de contar*. Múrcia, Mestizo A.C.
- Bonal, X. (1998) *Sociología de la educación. Una aproximación crítica a las corrientes contemporáneas*. Barcelona, Paidós.
- Chalmers, A. (1986) *¿Qué es esa cosa llamada ciencia?* Madrid, Siglo veintiuno de España Editores, 2000.
- Feito, R. (1990). *Nacidos para perder. Un análisis sociológico del rechazo y el abandono escolares*. Madrid, CIDE.
- Fernández Enguita, M. (1988). «El rechazo escolar: ¿alternativa o trampa social?». *Política y Sociedad*, 1, p. 23-35.
- Garcia Rafaelli Rigoni, D.M. de R. (2006) *A vivência dos jovens nas comunidades virtuais: Indicativos para ações pedagógicas*. Disponible a: www.abed.org.br/seminario2006/pdf/tc017.pdf [accés: 12.12.08]
- Hargreaves, A. (1982) «Resistance and Relative Autonomy Theories: problems of distortion and incoherence in recent Marxist analyses of education». *British Journal of Sociology of Education*, 3 (2), p. 107-126.
- Lorite, N. (2006) «¿Puede ser científica y objetiva la mirada audiovisual de la realidad migratoria?», a Lario, M. [coord.] *Medios de comunicación e inmigración*. Múrcia, Programa CAM Encuentro, p. 85-96.
- MacLeod, J. (1995) *Ain't No Makin' It. Aspirations and Attainment in a Low Income Neighborhood*. Oxford, Westview Press [citat a Feito, R. (1997), «Odio la escuela. Una revisión de trabajos etnográficos en sociología de la educación». *Política y Sociedad*, 24, p. 33-44].
- Martínez Sanmartí, R. (2008) «Els adjectius "catalufo" i "cholo" com a produccions culturals» *Noves SL. Revista de Sociolingüística* (Barcelona, Secretaria de Política Lingüística). Disponible a: http://www6.gencat.net/llengcat/noves/hm08hivern/martinez1_3.htm [accés: 12.12.2008].
- McRobbie, A. (1978) «Working class girls and the culture of femininity», a *Women's Study Group, Women Take Issue. Aspects of Women Subordination*, Hutchinson, CCCS [citat a Feito, R. (1997), «Odio la escuela. Una revisión de trabajos etnográficos en sociología de la educación». *Política y Sociedad*, 24, p. 33-44].
- Rodríguez Illera, J.L. (2005) «Les alfabetitzacions digitals». *Temps d'Educació*, 29, p. 11-28.
- Willis, P. (1977) *Aprendiendo a trabajar*. Madrid, Akal, 1988.
- (1996) *Cultura viva: una recerca sobre les activitats culturals dels joves*. Barcelona, Diputació de Barcelona, 1998.

Uso de medios audiovisuales para la investigación de la realidad de los alumnos resistentes

Resumen: En este artículo se expone una experiencia investigadora que propone un acercamiento entre la sociología de la educación y el mundo audiovisual. Partiendo de las bases teóricas y metodológicas de las teorías de la resistencia escolar (las que centran su interés en el alumnado que no reconoce ni acepta las normas y valores escolares) se propone recoger, a través de técnicas etnográficas, el discurso, las experiencias y los gustos de los alumnos a través de material audiovisual (fotografías, música, vídeo, etc.); analizar, editar y estructurar esta información en forma de texto y de vídeo, y finalmente presentar los resultados dentro de la estructura de un fotolog, una de las herramientas de comunicación informática más extendida entre jóvenes, a pesar de ser muy desconocida entre el profesorado de secundaria y los investigadores sociales.

Palabras clave: fotolog, alfabetización digital, teorías de la resistencia escolar, etnografía, audiovisual

L'usage des moyens de communication audiovisuels pour la recherche de la réalité des élèves qui résistent

Résumé: Dans cet article, nous présentons une expérience de recherche qui propose un rapprochement entre la sociologie de l'éducation et le monde audiovisuel. En partant des bases théoriques et méthodologiques des théories de la résistance scolaire (celles qui centrent leur intérêt sur les élèves qui ne reconnaissent ni n'acceptent les normes ni les valeurs scolaires), nous proposons : de recueillir, au moyen des techniques ethnographiques, le discours, les expériences ainsi que les goûts des élèves grâce au matériel audiovisuel (photographie, musique, vidéo, etc.) ; d'analyser, d'éditer et de structurer cette information sous forme de texte et de vidéo ; et, finalement, de présenter les résultats dans la structure d'un fotolog (un des outils de communication informatique parmi les plus répandus chez les jeunes, bien que très méconnu des professeurs du secondaire et des chercheurs en sciences sociales).

Mots-clés: fotolog, alphabétisation digitale, théories de la résistance scolaire, ethnographie, audiovisuel

Using of audiovisual media to research resistant students

Abstract: This paper presents a research project that aims to bring the sociology of education and the audiovisual world closer together. Applying the theoretical and methodological bases of the theories on school resistance (these theories focusing on students who do not recognize or accept school rules and values), we aim to identify students' discourses, experiences and preferences using ethnographic techniques and audiovisual materials such as photographs, music and video); to analyse, edit and structure this information as text and video; and, finally, to present the results using Fotolog (one of the most popular social networking websites among young people, and most often unknown to secondary teachers and social researchers).

Key words: fotolog, digital literacy, theories on school resistance, ethnography, audiovisual